

Helden vallen omdat ze van ons moeten scoren

Anton Zijderveld is emeritus hoogleraar sociologie.
Mark van Ostaïen is filosoof.

Fraude en corruptie

Schandalen in wetenschap, sport en politiek maken deel uit van een cultuur die ook van ons is.

Niemand is het ontgaan: de afgelopen maanden is een aantal prominente mannen van hun voetstuk gevallen.

In de politiek, de wetenschap, de sport en de advocatuur zijn gezichts-bepalende figuren onderwerp geworden van een discussie over hun positie en integriteit. Zijn dit geïsoleerde incidenten, of is er een samenhang?

Laten we beginnen met Diederik Stapel, die het archetype is geworden van pure wetenschappelijke oplichterij. Het leidde tot een soort domino-effect, want integriteitskwesaties stapelden zich op. Zo werden de hoogleraren Don Poldermans en Dirk Smeesters ontslagen omdat ze wetenschappelijke fraude gepleegd zouden hebben.

Ook buiten de wetenschap werd een aantal opvallende ontmaskeringen gedaan. Lance Armstrong gebruikte systematisch doping. Hij moest zijn zeven Tourzeges inleveren, terwijl de nummers twee en drie zijn plaats niet konden innemen omdat ze ook doping hadden gebruikt.

In de politiek kwamen Ton Hooijmaijers, voormalig Gedeputeerde van Noord-Holland, en de Limburgse wethouder, senator en Statenlid Jos van

Rey in opspraak. Ten slotte was er de bekende advocaat Bram Moszkowicz die onlangs door de Raad van Discipline voor het leven als advocaat werd geroyeerd op verdenking van schendingen van het ambt. Allen houden hun onschuld vol.

Er zijn twee elementen die deze figuren met elkaar verbinden. Ten eerste is er sprake van een monopolie van macht. De noodzakelijke tegenmacht heeft lange tijd ontbroken. Zo hadden collega's van Armstrong het over zijn 'geoliede machine' waarin iedereen werd meegezogen in de overwinningsdrang van de Tourwinnaar. Bram Moszkowicz is te weinig kritische zelfreflectie verweten. En niemand in de directe omgeving van Stapel durfde de hoogleraar aan te spreken op zijn toch wel erg opvallende onderzoeksgegevens. Een collega verklaarde achteraf: 'Hij verzamelde mensen om zich heen die hem als afgod beschouwden.' Volgens de Commissie Schoon Schip in Noord-Holland 'waande Hooijmaijers zich onaantastbaar op het Provinciehuis'.

Al deze mannen leefden in een machtsmonopolie volgens eigen wetten en regels, waarbij tegenspraak goeddeels ontbrak. Armstrong liet zelfs zien dat als er tegenspraak dreigde, die door intimidaties werd geëlimineerd. Dit is niet alleen juridisch maar ook maatschappelijk een schadelijke zaak. Dat brengt ons op het tweede element.

Deze mannen opereerden in een context of systeem dat dit gedrag stimuleert. Het is de cultuur van de top-tien-lijsten die gericht is op het vergaren van macht, geld en prestige. Advocaten en politici moeten 'scoren', wetenschappers moeten publicatiepunten en onderzoeksgeld 'binnenhalen', sporters moeten permanent

winnen. Het liefst zo veel en zo vaak mogelijk. Kwantiteit is kwaliteit. Kritiek en tegenspraak zijn daarbij ongewenst. Deze systematische scoringsdrift kan in elk maatschappelijk domein zorgen voor 'excessen'.

Gegroeide cultuur

Maar het zijn geen 'excessen'. Dat is wat men wil doen geloven. In ieder domein, vooral in de wetenschap en de politiek, wordt dergelijk gedrag al snel opgevoerd als 'incident' of zo'n persoon als 'ongeleid projectiel' die de hele sector beschadigt. Daarom worden deze gevallen ook geïsoleerd opgevoerd. Dat is onjuist. Ze maken deel uit van een cultuur waar wij allen deel van uitmaken.

Want wat opvalt, is dat in deze cultuur van de beste, de rijkste, de machtigste primair gekeken wordt naar het ultieme doel (het 'scoren') en niet naar de morele consequenties van het desbetreffende gedrag. Verantwoordelijkheid voor het gedrag en de noodzakelijke verantwoording staan dan buitenspel. Men wil daarop ook niet aangesproken worden.

Gelukkig zijn er wel degelijk tegenmachtes. Klokkenluiders en professionele verenigingen bewaken de regels en codes. En er is tenslotte het rechtssysteem dat in werking treedt als de wet wordt overtreden. Integriteit kan niet alleen met wetten, regels en codes worden afgedwongen. Het gaat hier om wat de socioloog Max Weber een nuchtere 'verantwoordingsethiek' heeft genoemd. De ethiek van zich met eer en geweten kwijten van een taak - in de sport, de wetenschap, de politiek, of het recht. Uiteindelijk is een tekort aan verantwoordingsethiek een moreel tekort. Daarmee is het een tekort van ons allemaal.